

פרוטוקול מס' 174

מישיבת ועדת הכלכלה
יום ד', י"ז באדר א' תשל"ו - 18.2.76
בשעה 08.30

נכחו:

חברי הוועדה: י. הורביץ - היו"ר
א. אבטני
פ. גרופר
מ. דרובלס
ע. הדר
ס. חריש
א. זילברברג
א. לבני
י. מודעי
י. כהן

מוזמנים: מ. ריין - מנהל אגף קרקע חקלאית, מינהל
סקרקעי ישראל
מ. הורביץ - האיחוד החקלאי
ד. רביצ - המרכז החקלאי
א. בן-ארי - התאחדות האכרים

יועץ כלכלי: דוד לב

מזכיר הוועדה: פ. פלכסר

רשמה: לאה צ'סנר

סדר-היום: החכרת אדמות חקלאיות בעסק יזרעאל
על-ידי מינהל סקרקעי ישראל - הצעה
לסדר היום של חבר הכנסת יגאל כהן

2/.

ה'ו"ר י. הורביץ:

פנתח את אישיבה.

יש לנו שתי הצעות בענין אדמות חקלאיות: אחת הועברה אלינו על-ידי מליאת הכנסת; והשנייה הועלתה ביוזמת חה"כ יגאל כהן. בדיון הראשון בנושא זה השתתפו מנהל מינהל מקרקעי ישראל, האלוף זורע, ונציגי החקלאים. הייתי רוצה שהיום נתקדם בדיון כדי שנוכל להניח את סקנות הוועדה על שלחן הכנסת.

י. כהן:

הנושא הועלה גם בוועדה וגם במליאה, והוא מתרכז בשלושה דברים: א) החכרת אדמות - גם המינהל וגם אנחנו שותפים לרעה, כי לא צריך להחכיר אדמות אלה לאנשים שאינם עובדים בחקלאות ואינם מתפרנסים מזה. יש להגביל מסירת קרקע לאנשים כאלה; ב) לא לאפשר בשום מקרה החכרת משנה; וזה גם על דעת מינהל מקרקעי ישראל; ג) לנסות לקבוע מחיר מביד של חכירה להחכרות שהן מחוץ למשבצת החקלאית, שהחקלאי מתפרנס ממנה. המחיר הקיים שהוא 16 ל"י לחלקה חקלאית, ו-28 ל"י לפרדסים, הוא בלתי-מביר. אני העליתי באופן קונקרטי את האדמות של עמק יזרעאל, שם מדובר על 1,200,000 דונם אדמות מרעה, ואדמות מוחכרות לישובים בסביבה באדמות זמניות. ביקשנו מהמינהל להמציא לנו רשימה של האדמות שאינן מוחכרות ואינן מעובדות על-ידי חקלאים. אנחנו יודעים שלסיף א-דין זועבי יש 1200 דונם קרקע מוחכרת, שהוא מוסר לחכירת משנה, ומינהל מקרקעי ישראל הבטיח לתקן עיוותים שקיימים כבר זה עשרות בשנים. אני חוזר על בקשתי לקבל מהמינהל רשימה מה היו ההחכרות שבפועל נכנסו לתוקפן ב-1.10.75.

אני חושב שלסיכום הדיון נצטרך לבחור ועדת משנה, שתמליץ כיצד לנהוג בענין זה להבא; למי צריך להחכיר אדמות; מה נותנות האדמות שהן החכרות שלא במסגרת המשבצת החקלאית, ואינן החכרות זמניות במשבצת הכפרית.

אני יודע שיש ועדות מחוזיות המטפלות בזה, אבל ועדת המשנה שלנו צריכה להתרכז בשלושה נושאים: א) הגבלת שטח האדמה המוחכרת; ב) להחכיר אדמה רק לעיבוד זמני שהמעבד אותה מתפרנס ממנה; ג) לא לאשר החכרות משנה. לקבוע מחיר מביד למשבצת חקלאית, ולא לאפשר התיישבות על-ידי זה שמרוויחים מכום מסויים מכל דונם; ד) לקבוע קריטריונים להחכרת אדמות על-ידי ועדות ההחכרה המחוזיות.

ה'ו"ר י. הורביץ:

ברצוני לחדד קצת את השאלות: לקבוע קריטריונים ברורים להחכרת קרקעות; למי מחכירים; למי יש זכות קדימה; קביעת גבול למספר הדונמים שמוחכרים. נתקלנו בשאלה זו כאשר דובר על החכרת אדמות לבידואים; הם טוענים כאילו ישנם שבטים שאינם מקבלים כלום, ולעומת זה שבטים שלדעתם מקורבים למלכות קיבלו מספר גדול של דונמים.

אני מבקש לקבל אינפורמציה מנציגי מינהל מקרקעי ישראל כיצד זה מתנהל הן בשטח היהודי והן בשטח הערבי.

מ. רייז: בישיבה הקודמת הסברתי את מרבית הדברים. איני מתייחס למה שנוגע לבידואים, כי זה

דיון נפרד.

למעשה מרבית הקרקעות לעיבוד מוחכרות לישובים בדרך של נחלה. בעיקר באיזור הדרום, וקצת גם בצפון, ישנן אדמות שהן מוחזקות על-ידי הישובים, והן מעבר למיכסה המגיעה להם. המיכסה בדרום עוד לא נקבעה סופית. האדמות המוחזקות על ידי הישובים הן במסגרת חוזי הנחלות, וחלק מוחכר בחוזה זמני. דבר זה קיים כל עוד לא נקבעו המשבצות החקלאיות הסופיות, וזה בעיקר באיזור הדרום, ובמקצת באיזור הצפון מסיבות מיוחדות של המקום.

ס. ריין:

למעלה מ-90% מקרקעות מוחזקות על-ידי הישובים. מגמת ההחכרות עכשיו היא לנסות להשוות את הזכויות באמצעות המרכז לתכנון, ולהקצות קרקע למי שחסר לו, ולפנות קרקעות בעיקר מחברות שבשנים הראשונות של המדינה קיבלו קרקע לעיבוד. בזמן האחרון פדינו זכויות חכירה מסתי חברות כאלה, כדי להגדיל את זכויות הקרקע לישובים. זה הקו הכללי. גם לגבי ההחכרות הזמניות - וזה בעיקר בצפון - עושים היום כל מאמץ להעביר את הקרקעות בעיקר לישובים שחסר להם קרקע, כדי להשלים את המטבח החקלאית.

האדמות הזמניות שמוחכרות ליהודים או לחקלאים פרטיים מתרכזים בשני דברים. יש כמה עשרות אלפי דונם בצפון, שלגביהם יש למעלה מאלף חוזים, וכמעט בכלם המיכנות הן בין 30 ל-60 דונם. יש לזכור שיש אדמות מישור ואדמות הרריות, שאי-אפשר לעבד אותן.

הקריטריונים לחלוקת האדמות הם: א) ישובים שחסר להם קרקע במסגרת המטבח; ב) חקלאי בודד שמתפרנס מזה. אנחנו לאט לאט פוידים את הקרקעות מהחברות, ונשארו רק מעט כאלה.

המיגזר השני אלה החברות בעיקר בשפלה; במקומות כמו אור-יהודה, זרנוגה, יהוד וכו', לשם הועברו העולים החדשים על-ידי הסוכנות במטרה להקים ישובים חקלאיים. פעם מאד מהם נשארו שם בחקלאים, אבל ההחכרות הזמניות נמשכות על-ידי הידושים שנתיים של חוזי ההחכרה.

הגוף הקובע את ההחכרות הוא ועדת ההחכרות המחוזיות, בהן משתתפים נציגי מינהל מקרקעי ישראל, משרד החקלאות, המרכז לתכנון, החקלאים והסוכנות. הוועדות המחוזיות האלה דנות סדי שנה על חידושי החוזים, על העברת אדמות זמניות מגוף לגוף גם בתוך הישובים וכדומה. על החלטות הוועדות האלה יש זכות ערר.

באיזור הצפון נערכה השנה בדיקה יסודית של ההחכרות הקיימות, גם בישובי המיעוטים; הורידו מאלה שהיה להם יותר סדי והעבירו לאלה שחסר להם. ניסו ככל האפשר לעשות חלוקה מתקבלת על הדעת.

ענין ההחכרה לסיף א-דין זועבי נבדק, וכפי שהסברתי בפעם שעברה, חלק גדול מהשטח היה בשטח האש שלא היה סוגר. הוועדה המחוזית טיפלה בזה וניסתה לצמצם את הדבר כדי להגיע לכמות סבירה. אין כמעט מקרים שאנשים בודדים מחזיקים בשטחים גדולים. אולי יש מקרים בהם יש לבודדים 10 או 20 דונם יותר. (כהן: עד לפני שנה היו לזועבי 2000 דונם). אף פעם לא היו לו 2000 דונם. היו לו 1000 דונם שחלק מסויים מהם היו בשטח האש, והיו לו עוד 300 דונם במקום אחר. סך-הכל 1300 דונם. הוועדה המחוזית טיפלה בזה. חלק מהשטח לוקחים ממנו לבית-ספר ולאזור תעשייה שמקיימים בשטח הזה. כללית אין תופעה כזאת שאנשים בודדים מחזיקים קרקעות רבות.

ענין החכרות המשנה אינו מוגבל רק לערבים. הוא הרבה יותר מקובל באיזור ההתיישבותי. המינהל אינו יכול לספל בזה, כי אין זה ריאלי להגיש משפט נגד קיבוץ או מושב. במקרים מסויימים אנחנו עושים משפטים, ובהתאם לחוק ההתיישבות נסינו להטיל קנסות או להגדיל את דמי החכירה כאשר גלינו תופעה של חכירת משנה או מגורים של זרים בתוך הישובים. גם משרד החקלאות ער מאד לענין זה ומספל בזה על-ידי הטלת סנקציות, כמו אי-אספקת מים; הפסקת טיפול על-ידי משרד החקלאות; הסנקציות האלה יעילות יותר מאשר הטיפול של המינהל, ואני מקווה שאפשר יהיה בצורה זו להתגבר על תופעה זו גם בצפון וגם בדרום, שהיא שלילית ומסוכנת ביותר. מאז שהוחלט על-ידי מחלקת ההתיישבות של הסוכנות, משרד החקלאות והמינהל, על האפשרות להטיל סנקציות על-ידי מציעת שירותים במקרים של החכרות משנה, היתה התעוררות והיה הד רב לדברים, ואנחנו

ס. ריין:

מקווים שיהיה חיסול הדרגתי של תופעה זו, אם כי זה אינו קל. יש כאלה שעושים זאת בצורה משוכללת על-ידי קבלנים, ולא בצורת שותפות. בכל-אופן שר החקלאות ער מאד לתופעה זו, ומעודד הטלה במקצות במקרה של הפרת חוזה.

לגבי דמי חכירה סלקטיביים - יש הבדל בין דמי חכירה לנחלאות, שלדעתנו הם נמוכים מדי. בענין זה היה סיכום לפני שנתיים, שאושר על-ידי מועצת מינהל מקרקעי ישראל וועדת השרים לענייני כלכלה, להצמיד את דמי החכירה לא למדני יוקר המחיה, אלא למוצע השנתי של מחירי התפוקה בחקלאות. לפני שנתיים זה היה 14%; לפני שנה 21%, והשנה זה יעלה בהתאם להגדלת האינדקס. עריין אנוחז חושבים שסכום החכירה הוא נמוך. נוסף לזה יש חמש דרגות של ישובים שבהם יש הנחות בדמי החכירה, הדברים נבדקים מדי שנה, תוך מגמה מוסכמת על כל הגורמים, לצמצם את ההנחות כך שבדרגה הנמוכה יאדו אולי 20 ישובים מפורים, ולהגיע ליתר אחידות בדמי החכירה.

לגבי שטחים זמניים שאינם מוכרים בדרך של נחלה, ואלה בעיקר פרדסים של בודדים, כאן דמי החכירה הם גבוהים יותר, והם גם כן צמודים לאינדקס של מחיר התפוקה הממוצע השנתי בחקלאות. הבטיים הוא דונם פרדס כפי שנקבע ב-1973, וההצמדה היא בחכירה בדרך של נחלה. הבטיים הוא אחיד, תוך הנחה שנתכנון של המשבצת לוקחים בחשבון את כמות המים. אם יש יותר מים מקבלים יותר קרקע.

תכנון המשבצות בפועל הוא בהתאם למיכסות המים, וכאן אי-אפשר לעשות מיפקד מדי שנה. גם בישובי הגליל ההרריים יש הפרדה בין הגליל המערבי, שבו הישובים לא קיבלו השלמות בקרקע, לבין הגליל המזרחי שבו קיבלו השלמות קרקע מהחולה. גם מושלי הנגב משתתפים בדיוני הוועדות המחוזיות, וגם שם המגמה היא לאזן את הדברים לאט לאט. אין ערעורים על הסיווג השנתי שנקבע בוועדה בבדיקה השנתית.

לגבי שטחי הפרדסים - הבטיים היה קודם 16 ל"י דמי חכירה לדונם, והיום זה 28 ל"י. אם בשנה הבאה העליה במדד תהיה 21%, זה יגיע ל-35 ל"י לדונם בפרדס. המגמה בשנים האחרונות היתה להגיע לאחידות באחוזים, ושלא תהיינה הערכות שונות. בשעתו הוצמדו דמי החכירה לערך הקרקע, וזה גרם לסייפויים, כאשר אמרו שפרדס בסביבות תל-אביב ערך הקרקע גבוה יותר; ופרדס בסביבות באר-שבע, ערך הקרקע נמוך יותר, אבל ההכנסה מהפרדס היתה שווה. המינהל החליט שדמי החכירה לפרדסים יהיו אחידים, ונקבעו חוזים סטנדרטיים בהם נכלל סעיף, כי אם ישתנה יעוד הקרקע אפשר יהיה לקחת אותו מהחוכר.

לגבי שטחים זמניים - זה חל על ההתיישבות ועל חוכרים בודדים, שמעבדים את הקרקע אם לבעל ואם לשלחין, והם משלמים גם כן 28 ל"י לדונם. דמי החכירה במקרים אלה הם לפי טבלה המותאמת לכמות המים להשקעה. (י. כהן: זה נע בין 20 אגורות עד ל-9 ל"י). 20 אגורות זה בשטחים שהם מתחת לקו הניצור בדרום; כיוון שהם אינם זכאים לדמי בצורתם הם משלמים דמי חכירה סמליים.

היום, וזה יהיה לטווח ארוך, אין החכרות חדשות לא לפרדסים ולא למטעי שקדים. אלה דברים שנעשו עוד בשנות ה-50, והמגמה היא לפדות את הקרקע בכל מקום שניתן. החוכרים הגדולים אלה החברות יכין-חק"ל, מהדריין, פרדס-חסכון על סוגיהם; יש מטעי שקדים וכרמים באזור סעדון, כי בשנות ה-50 היתה מגמה לפתח את השטחים, וכיוון שלא היו מספיק אנשים שרצו ללכת לחקלאות, היו חברות שביזמת התאחדות האכרים היו מוכנות לנטיעות כאלה, תוך חוזים לזמנים ארוכים.

י. כהן: בישיבה הקודמת אמרת שגזפון יש 10,000 דונם המוחזקים על-ידי בודדים. ניקשנו לקבל חומר איך אתם מתכוונים לפדות אדמה זו.

ס. רייז: לדעתי לא ניתן להכנס למלקטיביות יתרה בדמי החכירה, והמגמה היא על פי הקריטריונים הקיימים למסור קרקע רק לחקלאים. אם מישהו מוסר את הקרקע אם על-ידי חכירת משנה או על-ידי העסקת פועלים שכירים, קשה מאוד לבדוק ולהוכיח זאת, גם אי-אפשר לאסור עבודה שכירה.

יש קטגוריות שונות, וברור שחכירה להתיישבות חקלאית שונה מגובה החכירה ליהודי שרכש את הקרקע בדרך של נחלה. אבל בתוך הקבוצות השונות אין דמי חכירה שונים.

הוועדות המחוזיות משתדלות לשנות את המצב הקיים ולהכניס שינויים. עשינו פעולה כזאת בנגב הדרומי, שם כמעט כל הקרקעות הועברו מחוכרים פרטיים להתיישבות. הגבילו את שטח הקרקע לבודדים, והשנה הורידו מאלה שחשבו כי יש להם יותר מדי. לפעמים שטח של 60 דונם אינו דומה ל-30 דונם במקום אחר. (י. כהן: למה קבעו 60 דונם נמכסימום לבודד?) מי שיש לו קרקע בדרך של נחלה באותו איזור זה בערך סדר הגודל הצפצום נעשה באופן הדרגתי, כי אי-אפשר לעשות זאת בבת-אחת. המקרה של זועבי הוא יוצא דופן. הטיפול בענין זה הוא מזוהזז לא רק של המינהל, אלא בעיקר באמצעות חוק ההתיישבות, על-ידי אשר הממונה על ביצוע החוק, ובאמצעות הוועדות המחוזיות. בענין דמי החכירה המלקטיביים יש אפשרות להגיש בג"צ, ומתחיל ויכוח אם זה חקלאי או לא חקלאי, ואי-אפשר לעמוד בזה. בכל מקרה שנתגלה שדמי החכירה היו נמוכים המינהל היה מוכן להעלות, אבל המוסדות המיישבים שצריכים לגבות את דמי החכירה, לא הסכימו לכך.

הקריטריונים לחלוקה הם: בראש ובראשונה אנשים שזוהי פרנסתם, עם השלמת המשבצת החקלאית. לישוברים שחסר להם. למשל, לקחנו עודפים מישוברים כמו תל-עדשים כדי להשלים לישוברים שחסר להם.

דניאל רביב: לא אכנס לבעיה של החכרות שאינן במשבצת החקלאית, כי אלה נעשות על בסיס אינפורמציה של משרד החקלאות האיזורי, שבודקות אם החוכר הוא באמת חקלאי. במידה ואיננו חקלאי הוועדה מבטלת את זכויות החכירה, ומעבירה אותן למישהו אחר. זה קיים בפועל. בכל מקום יושב נציג איזורי של משרד החקלאות. אני מדבר על מה שנעשה בשנה וחצי האחרונים. אין לי ספק שיש מקומות בהם מוסרים אינפורמציה לא נכונה, אבל אנחנו עובדים לפי האינפורמציה הזאת.

גודל החלקות הוא בין 40 ל-80 דונם, בהתאם לאיזורים. אנחנו שואפים להתאים זאת לגודל היחידה המקובלת באותו איזור. איננו משנים את הנוהג הקיים ואיננו מוסיפים חלקות.

לגבי בני המיעוטים - גזפון המקרה הבולט ביותר היה של סייף א-דין זועבי, השנה נשארו לו בחכירה כ-200 דונם באיזור כפר (?) ניב, שהוא שטח חקלאי מחולק לשש חלקות; נשארו לו עוד 100 או 150 דונם בשטח האש, שהוא מחולק לעשר או שתיים-עשרה חלקות, ועוד 300-350 דונם שלא סודדים בדיוק. היה חישוב אם לקצץ ולהוריד את הכל, והוחלט השנה לא לעשות את הכל בבת-אחת.

לגבי בני מיעוטים אחרים - בדרך-כלל הקרקעות שמוחכרות להם ב-90% או 95% אלה קרקעות שאי-אפשר לתת אותן להשלמת משבצות למתיישבים. אלה חלקות בודדות ומצומצמות ורובן אדמות טרשים בהר; נעמק כמעט שאין כאלה, וכל הזמן משלימים. במידה ומחכירים אנחנו נוהגים אחת לשלוש שנים להחליף את החוכר. קבענו מחזור של שלוש שנים

ד. רביב:

כדי שלא יהיה מצב של קבע, ושהחוכר לא יתחיל לחשוב שיה רכוש שלו לנצח.

לגבי הקרקעות הזמניות במסגרת הישגים - זו תולדה היסטורית של שנים רבות. אנחנו נוהגים להשלים משבצת חקלאית לישושים קיימים במידה וחסר להם; לא מוציאים קרקעות לדברים אחרים. כנגב יש חלקות של מאות ואלפי דונמים, שכל אחת מהן זרועה או להשלמת משבצת לישושים חדשים באיזור פיתחת רפיח, או שתנועת המושבים מוכנה לקבל זאת ל"פול" שלה בשביל השלמות. אנחנו באופן אוטומטי מחליטים על העברת משבצות מיהודים פרטיים לידי מתיישבים.

לענין חוק ההתיישבות - כל אינפורמציה שמספקים לוועדה, אם משהו אינו מעבד את האדמה בעצמו או משתמש בה בניגוד לחוק ההתיישבות, אנחנו משתדלים להוציא אותה. בענין זה קיבלנו לאחרונה תמיכה גדולה מצד משרד החקלאות.

י. כהן: אני יודע על 20,000 דונם באיזור מולדת, שהקייבוצים בסביבה אינם מעבדים אותם, והם גם לא דרושים להם. מוטרים זאת לקבלים בחוזים פיקטיביים.

ד. רביב: זה לא הגיע לידיעתך. יש בעיה של החוות הגדולות המוחכרות ליהודים בודדים. היתה חווה אחת גדולה באיזור הדרום, שבה גידלו בשותפות אלף דונם אבטיחים בשנה אחת. ברור באיזור צורה זה נעשה. שם אין לנו שליטה.

א. בן-ארי: בדברי מר ריין היתה נימה של הצטדקות, שאמנם ישנם חוכרי קרקע לאומית שאינם במשבצת הישגים, והמגמה היא עד כמה שאפשר להעביר דבר זה לטייפול. צריך לזכור שרק לפני 20 שנה זה נחשב למעשה ציוני מסדרה ראשונה אם יהודה עשה חקלאות אפילו אם הוא לא היה חבר ביישוב. איני חושב שיש מקום להצגת הדברים בצורה כזאת. נכון שיש שטחים שמוחכרים לחקלאים פרטיים, ורק לפני 20 שנה היה רצוי מאוד שיעשו זאת, מה עוד שאין אלה שטחים גדולים יחסית.

מר ריין אמר שאין דמי חכירה דיפרנציאליים - אני קובע שיש, ועל בסיס לא אובייקטיבי, לא נכון, לא כלכלי ולא ציבורי. יש פה סתירה שעד היום איני מצליח להבין אותה. מר ריין העיר, כי כאשר הקריטריון של אחוז מסויים של ערך הקרקע מוצג החכירה אינו סמוע, זה שמום שערך הקרקע בסביבות תל-אביב להישוב דמי החכירה הוא שונה, ולעומת זה בפרוס אינו שונה. קודם הוסבר לנו שהקריטריון של אחוז מסויים מערך הקרקע אינו מופעל. הערך שונה בסביבות תל-אביב לעומת סביבות באר-טוביה, אבל לגבי הפרוס לא. אם כל, מדוע במדינתנו או במקום אחר בארץ משלמים דמי חכירה, וליד תל-אביב החישוב הוא איקס כפול שמונה. זה דבר בלתי-סביר בעיני מבחינה כלכלית עניינית, שמושחתת על הנחה אידיאולוגית; כיוון ש מדובר על אותו ערך של נכס, עבור אותו נכס בעל ערך שווה צריך לשלם דמי חכירה לא שווים. מבחינת ערך ההכנסה שהמינהל מפיק מדמי חכירה אלה זה אפסי, ובכל הארץ מבחינה הסכומים אין לדבר זה כל הגיון.

הקריטריון הזה של שני סוגי דמי חכירה, האחד לנחלאות, והשני למה שאינו נחלה, אין לו אחיזה לא כלכלית ולא ציבורית, כי מדובר על נכס שמייצר אותה תפוקה. בסועצת מינהל מקרקעי ישראל דובר דמי החכירה יהיו אחוז מסויים מההכנסה הנקיה מדונם דומה, ואז היתה נוצרת דיפרנציציה אחרת לחלוטין, שלא היה כל דמיון בינה לבין מה שקיימים בשטח.

לכן נקבעו בזמנו דברים שירותיים לחלוטין, כאשר השירות הזאת קיבלה גושפנקה קבועה על-ידי העלאה באחוזים מסויים לגבי פרנס בהתאם לתפוקה החקלאית, כאשר הבסיס מעוות לחלוטין.

א. בן-ארי:

אני סבור שמן הדין היה לקבוע עקרון, שדמי החכירה יהיו שווים לכל דונם בהתאם למטרה שלה הוא משמש, לתפוקה חקלאית עם שלחין או לא בשלחין.

המינהל קובע, כי אדם שמתפרנס מחקלאות חלים עליו אותם כללים שקיימים במסגרת ההתיישבות. זה עקרון שאיני מבין אותו. המינהל אינו מסונה על בדיקת המתפרנסים גם שלא במסגרת ההתיישבות. לכן ישנם דמי חכירה דיפרנציאליים בכיוון לא נכון, ובמקום להתחשב באיזור הגבול בקריטריונים אובייקטיביים, משתמשים בקריטריונים סובייקטיביים.

ח. גרופר: הודות לדיון בנושא זה בוועדה חדרנו למסכת הגדולה, שאיני יודע אם במשך כל-כך הרבה שנים היתה צריכה להיות מעוותת בצורה כזאת. הדבר אינו מסודר בצורה של קריטריונים ברורים במינהל מרקעי ישראל, אשר חולש על כל רכוש האדמות במדינה. לא ייתכן שיהיה אי-צדק כזה לגבי אותו דונם קרקע שהמינהל מחכיר אותו לאדם שמתפרנס מחקלאות, לעומת אדם שגם כן מתפרנס מחקלאות אבל חי צורת חיים אחרת, ואז הוא צריך לשלם קנס. איני הושב שלמינהל יש זכות לעשות זאת. אדמה שניתנת בחכירה, נמסרת לאנשים שחיים ממנה, ותנאי התחרות צריכים להיות שווים. לא הכסף קובע, אלא העקרון, ואיני יודע מתי זה קבע ואיך. לעניות דעתי דבר זה דורש רגישות.

הייתי מבקש שהוועדה תקבל ממינהל המרקעיין סקר מדוייק, איך נוהגים בחוקים האלה. יש לנו ידיעות על חלקות של עשרות דונמים שהמינהל לא השתלט עליהן. בוועדות המחוזיות להחכרה יש לפעמים ידיעות על 10 דונם, ולעומת זה יש אלפי דונם שאין יודעים עליהם. אני מבקש שנקבל רשימה של כל האדמות שאינן כלולות במשבצות ואינן בשליטת המינהל.

כן הייתי מבקש לקבל בכתב את הקריטריונים שלפיהם מחכירים קרקע. נאמר כאן שכל שלוש שנים מחליפים את החוכרים; לפי מה עושים זאת? צריכה להיות סיבה טובה, אם לא רוצים שהדבר ייעשה באופן שרירותי, לקחת מחקלאי אדמה שהוחכרה לו. נמסר לנו שבנגב הולכים לקראת אנשים שמשרתים את המדינה, אם במסגרת או בצבא, לגבי החכרת קרקע. זה קריטריון אחד. אבל מהו הקריטריון השני, שלפיו אין נותנים קרקע למי שמבקש?

אני מציע למנות ועדת משנה שיחד עם נציגי המינהל תנסח את מסקנותיה והמלצותיה לוועדה.

היור' י. הורביץ: ועדת משנה יכולה לעסוק רק בניסוח המסקנות לאחר שהנושא יתברר כל צרכו.

י. מודעי: הייתי מבקש לקבל נתונים האם יש איזורים בארץ שיש בהם עודף של קרקעות, שמוצעות לחכירה, לעומת חוסר בקרקעות באיזורים שונים בארץ. כל קרקע שאינה מוחכרת זה הפסד לאוצר המדינה.

אין קובעים את דמי ההחכרה בעיקר במקומות שבהם יש בעיה של מים? אני יודע שזה אינו כלול באחריות של המינהל, אבל זה גורם שיש לו השפעה.

מה הם הקריטריונים לקביעת דמי חכירה שונים? אני מבין שמתחשבים בטיב הקרקע, וברצון האנשים לעבוד בחקלאות ולהתפרנס ממנה. אבל כאשר אנשים רואים שאין להם סיכוי לעבד את האדמה הם עושים החכרות משנה. האם בקריטריונים מתחשבים גם בצד האנושי של הבעיה?

ס. דרובלס:

אנחנו בעצם דנימ כאן רק תעשה הבעיה של מינהל
מקרקעי ישראל, אשר מרכז את מירב המקרקעות של
מדינת ישראל, אבל ישנן בעיות רבות הקשורות בקרקע חקלאית, בקרקע
עירונית לשיכונים וכדומה, ולדעת צריך להקים ועדת משנה קבועה שתלווה
את הבעיות היום-יומיות המתעוררות בשטח זה. זה לא רק ענין של ניסוח
סקנות.

הי"ר י. הרביץ:

אנחנו בדון בשאלה איך לטפל בקרקעות של מינהל
מקרקעי ישראל. אני רוצה להצביע על שני דברים,
שהם אולי לא במסגרת מינהל מקרקעי ישראל, ענין הבעלות על רכוש הקרקע,
שהוא הדבר הכי חשוב למדינה, ואיך משתמשים בו. ברצוני להצביע על
המקרה של סיף א-דין זועבי, שנתנו לו 1300 או 2000 דונם, לגבי הדיון
זה לא משנה כמה. ודאי יש לו נימוקים טובים מדוע הוא קיבל זאת.
משפתו בוודאי היתה בעלת קרקעות רבות בעבר, וב-1948 נאשר הוקמה המדינה
המשיכו לתת לו, כיוון שהיה מקורב למלכות.

אני רוצה להרחיב את השאלה שהועלתה על-ידי ח"כ
יצאל כהן. אנחנו העברנו אנשים ישר מהאניות למשבצות חקלאיות, אבל
בפופו של דבר המשבצות צובעו בצבעים מפלגתיים או זרמיים. ב-95% של
המקרים האנשים נאחזו בקרקע, והם חקלאים די טובים, ואפילו יכולים
להתחרות עם חקלאים בהולנד או בבלגיה. אבל יש משבצות בודדות שנעזבו,
כמו קדמה למשל, ששם יש 10,000 או 12,000 דונם אדמה מעולה שאינה מעובדת,
המתיישבים עזבו את המקום, אבל זכות הקניין לאדמה זו נשארה בידי הקיבוץ
המאוחד. שני משקים של הקיבוץ המאוחד שוכרים קרקע זו לפקדון, ומזכירות
הקיבוץ המאוחד מחליטה מי יחזיק בפקדון הזה. אני מבקש לברר שאלה זו
כדי לדעת מה קורה בשטח זה במדינה, וכדי למנוע מתן עדיפות למישהו.

יש שאלה של ארגון הקניות שהוא לכאורה ארגון
של כל המתיישבים. הייתי רוצה לבדוק נושא זה לעומק, כי כולנו נגד
בעלי חוות, והייתי רוצה לדעת איך מתחלקת האדמה, כי אין הסכמים עם
בודדים; אין נעשית ההתחשבות וכדומה. אינני חושב שמבחינה לאומית
קואופרטיב צריך לקבל עדיפות על איש פרטי. אם עקרונות אנחנו מעדיפים
קואופרטיב על איש פרטי, הייתי מבקש לקבל הסבר כיצד זה מתנהל.

י. מודעי:

נמסר לנו כי בערבה יש חלוקה, ומקו הרוחב צפונה
יש קיבוצים, ודרומה מושבים, או להיפך, וברגע
זה כל האיזור הוא דל אוכלוסין. נמסר לי שהקו הזה נקבע לפי הערכות
בלתי-אובייקטיביות, אבל זהו קו קדוש. הייתי רוצה לדעת מה מידת הקדושה
של הקו הזה ולמה?

ד. רביב:

הישובים חולקו לפי כמויות המים באיזור.

ס. רייז:

לדברי מר בן-ארי בענין הקריטריונים - אלה נקבעו
בדיונים חוזרים במינהל ונקבע, כי מפרידים בין
החכרות של ישובים שהמדינה הקימה, ובין החכרות של קרקעות שלא בדרך נחלה.
החכרות בדרך של נחלה מבוססות על תכנון גם של סיכסות המים. לאלה
קבעו דמי חכירה בצורה אחת, ולגבי כל היתר נקבעו דמי חכירה בצורה אחרת.
כי יש הבדלים. יחד עם זאת הסכימה מועצת מינהל מקרקעי ישראל, כי אם
מישהו חוכר שטח שלא בדרך של נחלה, ולפחות מחצית הכנסתו נובעת מחקלאות,
למרות שמגיעים דמי חכירה יותר גבוהים, קובעים כאילו הוא מתפרנס רק
מחקלאות.

א. לבני: בהרבה קיבוצים ההכנסה מהתעשייה עולה על ההכנסה
מהחקלאות.

ס. רייז: אני מדבר על מי שיש לו החכרות שלא בדרך נחלה.

החלטת המועצה קבעה שכל אחד שמגיע בקשה מקבל
אדמה בחכירה. ההנחה היא שזה יכול להיות חקלאי ממש שלא במסגרת של
ישוב מתוכנן, והוא ישלם דמי חכירה זהים.

מ. ריין:

הנציגונים הם במישור אחד, כי אין אפשרות לערוך חקירות לגבי דמי החכירה, ולא זה הדבר החשוב, אלא אין מתפרנס כל יהודי ביישוב. יש הקצבות מים והקצבות קרקע ואמצעי הייצור הם בהתאם. כך מתנהלת המדיניות החקלאית. המינהל מקיים את מה שקובעים המוסדות המיישבים והמרכז לתכנון לגבי מיכסות הקרקע. אותנו מחייב שר החקלאות באמצעות המרכז לתכנון, ואנחנו מונחים על-ידי ההוראות התכנוניות של מוסד זה.

לשאלתו של מודעי - תמיד יש חוסר בקרקע, כי תמיד יש יותר דורשים מאדמות. אין בעיה לעבד את הקרקע פי שניים. אם היו מחליטים שעשר חברות יעבדו את כל הקרקע, גם את זה אפשר היה לעשות. אבל זה נוגד את הקונצפציה התכנונית וההתיישבותית בארץ. בתוך החקלאות המתוכננת יש התאמה בין מיכסות המים לבין מיכסות הקרקע.

לגבי הנגב מיכסות הקרקע עוד לא נקבעו סופית, כי מיכסות המים הדרושות שם הן גבוהות יותר, ועל כן יש שם הסדרים זמניים.

האם החכרות המשנה נובעות מעודף קרקע - אם כל אחד מהמתיישבים היה מעבד בעצמו את 60 הדונם, זה היה מעט. זה תלוי ביישוב. אם ביישוב יש ועד חזק יותר הוא נלחם ומקבל השלמות. גם בקיבוצים יש מקרים שאפשר היה לערער עליהם. אם קיבוץ מסיבות שלו מחליט שטוב לגדל אבטיחים, אבל הוא אינו מטוּל לעשות זאת בעצמו, ונכנס לשם זה לשותפות עם אחרים, יש בזה משום הפרת חוזה. זה נוגד את חוק ההתיישבות ואינו קשור לענין ההחכרות. (י. כהן: עושים שני חוזים, אחד למכירה ואחד להחכרה, ושניהם מכומים).

י. מודעי: המינהל צריך לכלול טעיף בחוזה, כי כל חוזה משנה שיעשו יבטל את תוקפו של חוזה החכירה.

מ. ריין: זאת לא יכולים לעשות, יש התחכמויות פה ושם, אני מקווה שכל הגורמים בסדינה: הסוכנות, החקלאות, המוסדות המיישבים, והוועדות המחוזיות יצליחו להתגבר על תופעה, שאין כל ספק שהיא שלילית.

י. מודעי: זה כשלון של המינהל בטיפול שלו בהחכרת קרקעות.

מ. ריין: אני מציע לא להכנס כרגע לסיבות. הדברים ברורים. אני מקבל את הניטוי בדבריו של מר בן-ארי, המינהל הוא רק חלק בכל מנגנון הביצוע.

לשאלות של היו"ר - במשבצות הריקות שהתייאשו מליישוב אותן, אנחנו מיישבים גרעינים חדשים ומשתלים לבסס אותם. במקרה של קדמה היה ברור שלא תהיה שם קדמה חדשה, כי המתיישבים עזבו אותה. הבעיה הובאה בפני המרכז לתכנון וועדת הקרקעות החקלאיות במינהל. למעשה השתמשנו במשבצת זו כדי להשלים את מיכסות הקרקע לאלה שחסר להם. בחלק מסויים נעשו גם חילופין תמורת חלק של שלחין. גם צובה קיבלה שם דונם. זה לא נעשה בשרירות, אם כי זה לא נעשה על-ידי המינהל.

י. כהן: אי-אפשר היה להקים שם ישוב חדש?

מ. ריין: אין מינהל מקרקעי ישראל מוסיף או גורע. מסבצת קבועה, אלא בהסלצת שר החקלאות ושמרכז לתכנון. הבעיה של קדמה עמדה פתוחה זמן רב עד שנתקבלה החלוקה במסגרת הנתונים החקלאיים. לפני ששר החקלאות מחליט סופית על החלוקה

מ. ריין:

במסגרת הנתונים החקלאיים, דנים בזה בוועדת הקרקעות, שבה מיוצגים נציגי כל הזרמים ההתיישבותיים, המינהל ומשרד החקלאות, והיה דיון לגופו של עניין. בסופו של דבר הוכרע העניין על פי הנתונים הקרקעיים. יש דיונים לאין סוף, אבל באיזה שהוא מקום צריך להכריע.

ע. הדר (הורביץ): אני בעד פיצול אדמות כאלה. עברו למעלה מ-5 שנים עד שהאדמה חולקה ובינתיים עיבד אותה זרם תנועתי, שחשב כי זו נחלת אבותיו. מדוע לא להעמיד אדמה כזאת למיכרז? אני יודע שישנה אדמה שמסמשת עתודה להתבחלות לגוש עציון, אבל בינתיים שום דבר לא נעשה על אדמה זו. מדוע משהו צריך לעשות רוח בלי שיש לו זכויות לכך? מדוע לא להעמיד את האדמה למיכרז פתוח ומי שיתן יותר כסף יקבל אותה, עד שתועבר לקבוצה שתתיישב שם?

מ. ריין: הנוהל הוא שאין מפרקים משבצת. יש שני שלבים: כל ישוב מחזיק את המשבצת שלו עד שיש לו גרעין חדש שיחד עם התנועה המיישבת הוא דואג לו. שלב שני, כאשר מחלקים אדמה של ישוב שהתפרק, כמו יד-חנה למשל, כהשלמה בין הישובים בסביבה שחסרה להם קרקע כדי להשלים את המשבצות שלהם. המרכז לתכנון מחליט מה לעשות עם משבצת שמתפרקת, אם להקים ישוב חדש או לחלק אותה כהשלמה. לא המינהל מחליט על הקמת ישוב חדש. אם המרכז לתכנון החליט להקים ישוב באיזור של אדמות זמניות, המינהל דואג לפנות את האנשים השונים שישבו על האדמות הזמניות. ברגע שהחליטו להקים ישוב נוסף פדינו את הקרקעות שהיו מוחזקות על-ידי בודדים. בוועדת הקרקעות של המינהל מיוצגים כל הזרמים והם פועלים לפי החלטות של המרכז לתכנון.

לענין ארגון הקניות - במספר מקומות ניתנות האדמות כהשלמה לישובים; לישובי הנגב ניתנו בזמנו קרקעות לעיבוד מעבר לתכנון, כי התכנון של הנגב עוד לא הושלם ולא נקבעו מיכסות קרקע סופיות. הקיבוצים מחזיקים בקרקעות שלהם, והאדמות הנוספות עד לקביעת המיכסות הסופיות מנהלות על-ידי ארגון משותף ומסודר. ארגון הקניות של מושבי הנגב או איזור לכיש, זה על פי החלטות הגופים המוסמכים, שהשלמות אלה ינוהלו בצורה כזאת. ההכנסות מתחלקות בין הזכאים על פי החלוקה של הסוכנות. מבחינת יעילות העיבוד השטחים מעובדים במשותף על-ידי מושבי הנגב. אותו דבר באיזור הפרוזדור, אם יש קרקעות כאלה, הקיבוצים מעבדים אותם בעצמם. במושבים הן מעובדות על-ידי ארגון גג, וזה שוב על פי החלטות המוסדות שעוסקים בהתיישבות ובתכנון והמרכז החקלאי. המינהל מוסר את הקרקעות רק על פי החלטות המוסדות האלה. השאלות שהועלו כאן יש להפנות למרכז לתכנון ולמשרד החקלאות, כי המינהל הוא רק המבצע.

לגבי הערבה - אין חלוקה בין המושבים לבין הקיבוצים; בדרך-כלל מקימים ישוב במקום שיש קרקע ומים. ההצלחה של כל ישוב אינה תלויה בכך אם הוא מושב או קיבוץ. מבחינת הפיזור אנחנו מנסים לארגן זאת בצורה של גוש, כי זה מחייב מבחינת מיקום מוסדות החינוך המשותפים, השירותים האיזוריים וכדומה. המינהל יכול לאתר במקום מסויים משבצת חקלאית, את מי ליישב במשבצת זו, אלה החלטות של מוסדות התכנון.

ח. גרופר: כמה דונם מעבדים מושבי הנגב?

מ. ריין: מושבי הנגב מעבדים במשותף כ-100,000 דונם.

ד. רביב: באופן תיאורטי הכל מחולק.

מ. ריין: על חלק מהאדמות מגדלים פלחה שאינה יכולה להיות מעובדת על ידי כל ישוב בנפרד, ועל

כן מעבדים אותם כמה מושבים במשותף. אם יחליטו על מיכסה קרקעית של 60 דונם למשבצת, תוצר שם רזרבה קרקעית גדולה, שלגביה אין לנו חובה להשאיר אותה בידם.

ע. הדר (הורביץ):

קיבוצי שובל בגובה מחזיק ב-15,000 דונם, שבחלקה ודאי אדמה זמנית, מה זינה? מדוע לא להקים שם ישוב נוסף? האם מפני שאין גים או שיש סיבות אחרות? איני יודע איך אפשר יהיה לקחת מהם אדמה שהם מעבדים אותה מאז 1948, כשהם היו כובשי הדרום.

ס. רייז:

גם מתל-עדשים קשה לקחת אדמה זמנית. כפי שאמרתי לגבי הדרום עוד לא נקבעו מיכסות סופיות. אנחנו חושבים ש-60 דונם יהנו לחקלאי בדרך של נחלה. מה שלא שייך על זה ישלמו דמי חכירה זמניים. כאשר יקבעו סופית את המיכסות יעשו השבון לפי 60 דונם ליחידת משק.

נכון שקשה לקחת קרקע בחזרה, אבל כשהיה צורך לקחת אדמה לצורך פיתוח קרית-גת, לקחנו מאחד הקיבוצים בסביבה מהאדמות הזמניות והעברנו אותן למושב קרית גת. לרוב סטתיים הדבר אחרי כמה דיונים. רק במקרים מועטים הגיעו לארכאות.

ד. רביב:

בתוך מסכת ההתיישבות שאחת מכיירים אותה זה לא הולך כל כך בקלות, ויש לא מעט קשיים. חלק מהקשיים נעוץ בכך - וזו צרה של כל תנועות ההתיישבות - שנקודות ישוב שנעזבו, בחלקן או כולן, מעובדות על-ידי הקיבוצים או המושבים שבסביבה; כמו שלא לקחנו מהישובים שהיו להם יותר קרקעות, כך אי-אפשר להעמיד את האדמות האלה למיכרז, עד שלא יכולנו מספר היחידות הדרושות בקיבוץ או במושב. צריך לדעת שכאשר חברה קיבוצית התפרקה, הרי יחד עם הקרקע נשארו גם חובות רבים, שהוא נטל כבד מאוד, ובחלקו הגדול נושא בו לא מחלקת ההתיישבות, אלא התנועה המיישבת. לכן, המשבצת נשארת בידי התנועה למספר שנים, עד שמחליטים ליישב אותה מחדש. למשל, איל נעזבה ואחרי 4 שנים הוקם שם ישוב חדש, והיום הישוב התפרק. לעומת זאת בקדמה המצב היה הפוך, המשבצת הזאת חולקה. אפשר לערער על כך בפני הצוות שיושב בתכנון. אבל זה נקבע על-ידי קריטריונים קבועים. כאן המקום להזכיר, ש-3000 דונם מאדמות קדמה נמסרו לכריית מלט לגשר, וכל שנה יורדות מזה חלקות. בתוך המשבצת הגדולה הזאת גם זה קיים.

הי"ר י. הורביץ:

אני חושב שלקריית מלאכי יש אותן הזכויות כמו שיש לקיבוץ-המאוחד, ואיני יודע למה בקריית מלאכי צריך לחכות לקרקע נוספת ולא נותנים, והקיבוץ-המאוחד מחזיק שטחים שאינם שייכים לו. מדוע קיים דבר כזה בארץ שבה זכויות הפרט הן שוות?

ד. רביב:

זה הנוהג, כמו שלא לוקחים ממושב אחד כדי לפסור למושב שני.

ס. חריש:

בבית-הספר לרפואה באוניברסיטה בירושלים יש קריטריונים לקבלת סטודנטים לפקולטה זו, וכל אחד שווה, אבל בנקודות שנקבעות לשם כניסה יש לבן של רופא עדיפות. הקריטריונים המקובלים של שוויון מוחלט בכל מקום לגבי כניסה לבית-הספר לרפואה אינם שווים. יכולה להיות לחברה בישה פוליטית על יסוד שיקולים עקרוניים, שסוג מסויים של צורה חברתית מקבל עדיפות לגיטימית. אני בטוח שגם הה"כ הורביץ חשב כך בזמנו לגבי האדמות בנהלל.

הי"ר י. הורביץ:

איני מסכים לתת אדמה לקיבוץ המאוחד; ואיני מסכים לשמור אדמות למפאי ל-100 השנים הבאות. יש בחורים בתנועת הפועל המזרחי ובתנועות אחרות שרוצים אדמות.

ס. חריש:

אם אתה רוצה לנהל את הדיון על פסים פוליטיים, צריך לדון באיזו מידה לגבי משימות לאומיות, וצורות כאלה של התיישבות או אחרות נותנים זאת. לגבי הוויכוח כאן לא צריך להגיד שזה נוהג שהתפתח, אלא משום שיש ויכוח אידיאולוגי על נושא זה במדינת-ישראל. אני עדיין חושב שצורות התיישבות מסויימות מקדמות את האינטרסים של מדינת ישראל יותר מאשר אחרות.

ח. גרופר:

אנחנו מוסיפים שהתנהגות כזאת גורעת.

י. כהן:

אם הקיבוץ המאוחד רוצה להעלות ישוב הוא יכול לקבל משבצת, אינו צריך להחזיק קרקע למסדה.

ס. חריש:

יכול להיות שיקול לטווח ארוך, שיש מסגרת רחבה שמסוגלת לשאת באחריות, כדי שהישוב יחזיק מעמד. מאז 1967 תנועה העבודה הצליחה להקים 38 ישובים; והתנועה של ח"ה דרובלס בקושי מחזיקה שנים.

ס. דרובלס:

אתה טועה, מאז 1967 כל עם ישראל הקים 46 ישובים, ומתוך זה התנועה שלי 7 ישובים. התנועה שלך מאז 1967 לא הקימה הרבה יותר לפירות המפתח שאתה כל כך גלחם עליו. בתחילת ה-60 פורק קיבוץ ונשארו 15 שנה אדמה עם מים, בזמן שישובים אחרים היו זקוקים לקרקע והיתה להם זכות לקבל אותה, ולא היתה זכות לאותה תנועה להחזיק באדמה 15 שנה.

היו"ר י. הנרביץ:

הקיבוץ-המאוחד רצה להתיישב בכל הארץ, והיום הוא מציע מדינה שלישית.

ס. חריש:

הנקודה שאתה רוצה להציג אינה יכולה להיות כוזבת בהנחה בשם כל ועדת הכלכלה.

היו"ר י. הנרביץ:

זו שיחה חופשית.

ע. הדר (הנרביץ):

אותן זכויות של בן רובא באוניברסיטה בפקולטה לרפואה, ובן של סורה בבית-ספר או באוניברסיטה בכלל קיימת גם לגבי בני המושבים, והיא מקובלת גם עלי. אם נמושב נהלל התפנה משק העדיפות הראשונה היא לבן המושב. אבל ישנם משקים שמחזיקים בגליל עשרות דונמים ואינם מוכנים לקבל אדם מקריית-פלמ"ח, אלא מחכים עד שהבנים יחזרו מהצבא, והם צודקים. אותו אחוז קרקע שהוא פנוי וח"ה גרופר אינו מסכים לו, עלי זה מקובל. מה שעומד לדיון אינו דומה בכלל למה שאתה טוען. משבצת אדמה טובה של 10,000 דונם במרכז הארץ פונתה על-ידי המתיישבים, ומזכירות התנועה בתל-אביב עושה בזה מה שהיא רוצה, או כדי לעשות מזה רווחים או כדי לכסות הפסדים מן העבר, או לשמור כפקדון לבנים שיבואו להתיישב. זה בשום פנים ואופן אינו קשור לאלה ששייכים לתנועות ההתיישבותיות. הבעיה היא להחזיק 15 שנה אדמה ולא לתת אותה לחלוקה לאחרים, שמחכים לזה.

י. מודעי:

אני חושב שהמרום הזה צריך לקבוע שתי עובדות יסודיות: (א) הקרקע שייכת ללאום ולא לאף אחד אחר; (ב) התנועות ההתיישבותיות במדינה הן פוליטיות בעיקרן. זו עובדה רלוונטית לדיון הזה, כי אם הקיבוץ-המאוחד היה תנועה ציבורית ולא תנועה פוליטית, בתור תנועה ציבורית לא היתה יכולה להחזיק בקרקע רק כדי שמישהו אחר לא יזכה בה. זה מחריף את העניין, כי זו מלחמה על השלטון ולא על משבצת קרקע. מדינת-ישראל היום מחולקת לפי הקרקעות, ישנן 3, 4 או 5 משבצות גדולות ששלוש מהן שייכות לתנועת העבודה; אחת למזרחי והפועל-המזרחי, ואחת קצת יותר גדולה לתנועת החרות והאיגוד החקלאי. צריך לדעת מה פירוש הדבר, שמבחינת המרכיבים הקרקע היום מחולקת כפי שהשלטון מחולק היום, ולא כפי שהיה מחר. כך מנציחים את השלטון ולא את המשבצת, ועל זה הדיון.

אפילו כאשר המקרה העובדתי מצדיק חלוקת הקרקע שומרים אותה בגלל המפתח הפוליטי, ולא בגלל רווח או הפסד. אותו דבר קיים בכל שטחי חיינו, והמלחמה היא בהיקפים הרבה יותר גדולים. אלה שנלחמים על קרקע, זה רק מפני שהם מכירים את הנושא הזה.

י. מודעי:

מאחר שהנושא עלה בוועדה הזאת, לא צריך להסתפק בצד הטכני בלבד, על-ידי זה שנועדה משה תנטח מסקנות, כי בתפישה שבאה כאן לידי ביטוי יש הנצחה מסולפת של מצב סקרי, של מי שמחזיק בשלטון או החזיק בעבר. מה שנוצר בשלב מסויים זו בכיה לדורות. אם קיבוץ שובל מחזיק באדמה זמנית במשך 28 שנים אי-אפשר יהיה לקחת אותה ממנו, גם אם כתוב כך בחוזה, בעיקר כאשר למציאות זו יש גיבוי מצד השלטון. אנחנו יודעים בידי מי זה.

עלינו למפל בנושא זה על כל חלקיו, ללכת למקור - אם זה המרכז החקלאי או האגף לתכנון - ולטעון שזו פוליטיזציה ולא טיפול לגופו של עניין. מי שעוסק כאן בעניינים טכניים עוסק בעניינים פוליטיים. ואז לדיון הזה לא תהיה שום תוצאה. אני מציע את הוויכוחים הפילוסופיים לא לקיים בוועדת הכלכלה.

ת. גרופר:

בוויכוח כאן לא מתכוון אף אחד לפגוע בתנועות ההתיישבותיות. בזמנו הייתה הצעת חוק שלי להקים רשות מסלכתית לקרקעות המדינה, כדי שיהיה סדר בעניין זה. לא ייתכן להמשיך במדינה בנוהג שהיה קיים בטרם המדינה. אז עשו עבודה היסטורית חשובה, אבל מאז שקיימת המדינה צריך להיות סדר אחר.

במושב שתזלה היו 14 יחידות שמחלקת ההתיישבות של הסוכנות רצתה להביא לשם מתיישבים, והמושב לא נתן, כי הוא רצה לשמור את היחידות האלה לבנים, שעוד לא הגיעו אפילו לגיל צבא. כך שומרים יחידות לנערים בני 16. לזה אנחנו לא מסכימים. אם הבנים בשומם מהצבא ירצו ללכת להתיישבות יתנו להם משבצת במושב אחר. לדעתנו זה אסון שתנועה תשמור קרקע, כאשר אפשר להקים שם מושב או קיבוץ חדש ולתת פרנסה לאנשים.

לדברי רביב ברצוני לומר, כי כאשר ישוב מתפרק ומשאיר חובות עם ישראל מסלק את החובות האלה.

לדעתי זו שאלה לאומית ממדרגה ראשונה והוועדה שלנו צריכה לתרום לתיקון המצב הקיים. איני בא בטענות למינהל מקרקעי ישראל, כי הוא בכל מקרה פועל לפי החלטות המרכז לתכנון, אבל עליו להיאבק כדי לשנות את פני הדברים. ועדת הכלכלה יכולה להכניס סדר בדברים אלה. (מ. חריש: איזה סדר?) על זה צריך לדון. הוועדה צריכה לנסות לבדוק את הקריטריונים ולהוכיח שאינם צודקים, כי הם פוליטיים ולא כלכליים. עלינו לדון בדברים ולא רק לנסח מסקנות, כי כולנו יודעים איזה ערך יש למסקנות שמניחים על שלחן הכנסת.

מ. חריש:

הוויכוח איננו אם צריך להיות סדר או לא צריך להיות סדר. על כך אין ויכוח. היור הניה כאן כמה הנחות של קריטריונים. השאלה אם אלה קריטריונים של הבודד שעומד בתור, או שיש קריטריונים של תנועות וארגונים בעניין זה. מה הם הקריטריונים האלה זה העניין הנתון במחלוקת. ת"כ מודעי קורה לזה מלחמה על שלטון, אני קורא לזה ויכוח על צורת החיים החברתית הישראלית.

ברצוני לשאול את ת"כ הדר, מדוע הוא מסכים לשריין אדמה בנהלל לבנים שיחזרו מהצבא? אם כן, צריך ללכת בעניין זה עד הסוף, אלא אם יש שיקול של תנועה התיישבותית. בעיני השיקול של תנועת המושבים חשוב, כאשר זה חורג מהנתונים הכלכליים. (ע. הדר: בתנאי שהיא תישב על אותה אדמה). השאלה היא כמה זמן צריך לחכות. סדר צריך להיות. צריך לבדוק אם זה מוצדק להחזיק אדמה ריקה במשך 15 שנה.

ד. רביב:

האדמה לא עמדה ריקה אפילו 10 שנים.

היור י. הרבייז:

בקדמה זה היה יותר מ-10 שנים.

פ. חריש:
צריך לקחת בחשבון את הנושא של תכנון לטווח ארוך. ח"כ הד"ר שרגל למה לא מוציאים את הקרקע למיכרז עד שיהיה צורך בה. ושאלה היא מה יהיה אחר-כך? האם זה שיזכה בה במיכרז יסכים לרדת ממנה כאשר יידרש?

ח. גרופר:
אפשר לעשות הוצה שנתית, ולהודיע מהקרקע כאשר רוצים ליישב בה.

ס. חריש:
מי שמחזיק קרקע 10 שנים יש בזה משום הנצחה של זכויות.

י. נתן:
למה לדאוג בזה את סוף הדרך?

א. זילברברג:
כולנו יודעים שיש מה לעשות בשטח זה ואין זה קל כלל וכלל. אני מזהיר את עצמנו מלעשות זאת על פסים פוליטיים, ולנהל ויכוחים ללא צורך עם ההתיישבות, כי לא נשיג מזה שום דבר, רק אנוירה של כרסום שלא תהיה לטובת הענין.

מתפקידה של הוועדה שלנו, לפחות לפי מסורת עבודתנו, לחפש הבנה לענין ולתקן מה שביתן לתיקון. זו היתה המטרה של ההצעה לכרז-היום של ח"כ יגאל כהן, ועלינו לשמור על מסגרת זו של הדיון, ולנהל את הכאבק על עצם הענין, ולא להפוך זאת לנויכוח בין ההתיישבות או בין הקיבוץ. צריך לחפש את הדרך הנכונה לתיקון המצב, ובזה נשיג את המטרה.

ד. רביב:
במשך עשרות שנים הילקו משבצות התיישבותיות. לגרעינים ולאנשים שהיו מוכנים ללכת להתיישבות. ב דרך-כלל השתדלו, לאתר שעברו את "מהלות הילדות" לגבש איזורים, שיהיו בנויים בשותפות חברתית, ולכן הלכו בדרך של חלוקת המפה על פי הזרמים ההתיישבותיים. זה איפשר גם מסגרת חברתית בין איזורית. לא כל כך קל לקבוע משבצות התיישבות, ויש הרבה בעיות עם מי ועם מה עושים התיישבות. על-ידי הכנסת שתי משפחות לא מתאימות עלולים לפוצץ את הקיבוץ או את המושב.

בשנת 1962/63 הילקו את הישובים לפי מספר יחידות. יש ישובים שלא הגיעו למספר היחידות הדרוש, ושומרים להם קרקע ליחידות נוספות, כי יחידה זו גם מסגרת חברתית שיש לשמור עליה. היו ישובים שעברו בהרבה את המיכסה ולא הומיפו להם יחידות קרקע, כמו גבעת-ברנר למשל, שיש לה חוסר במשבצות חקלאיות והיא מתפרנסת מתעשייה.

בגב המתיישבים קיבלו משבצות גדולות, כי אז לא היו מספיק מתיישבים, והיום אי-אפשר להביא יותר מתיישבים כי אין שם מים. עד שלא תמצא דרך להביא עוד מים לגב אי-אפשר ליישב שם עוד ישובים. אפשר לקחת מקיבוץ שובל את הקרקע הזמנית שבירו, אבל את המים שיש לו אי-אפשר לקחת ממנו, כי הוא צריך להתקיים על זה.

עודפי הקרקע בכל התנועות הם עודפי בעל, כי אי-אפשר להושיב ישוב רק על פלחה. יש בעיות לקחת קרקע מחקלאים שאין להם את מלוא המיכסה, וגם התנועות ההתיישבותיות עומדות מאחורי זה. סורידים קרקע מישובים רק כאשר רוצים להקים ישוב חדש, או לתת השלמה לישוב אחר.

יש הרבה דברים במינהל מקרקעי ישראל שדורשים תיקון, ויש שם בעיות כמו שיש בכל מנגנון אחר, אבל לא צריך לפגוע בתנועת ההתיישבות בכללה. צריך לדון בזה מבלי להכנס לצד הפוליטי של הזרמים ההתיישבותיים. ח"כ דרובלס יכול לספר כאן כמה קשה להקים ישוב.

י. כהן: יש לי דעה בכל הנושאים שהועלו כאן, ולא ניסיתי לעשות אם ברצה בנת אחת לתקן את הכל. אינני בעד נסיגה, אבל אני בעד תיקון. אני העליתי את ענין ההחכרות בעיקר בצפון הארץ, ואני יודע שבעקבות הדיונים תוקנו הרבה דברים. תרומתנו לנושא זה היא חשובה מאד, אבל זה לא סוף פסק.

בראשית דברי נבעתי בחמישה נושאים שלגביהם הוועדה צריכה לקבוע המלצות וקריטריונים להחכרת אדמות. במסגרת הנושא הזה אני מקווה שנצליח להגיע לא וק למידת הצדק והסדר, אלא גם לתיקון הדברים.

אני מציע לנסח המלצות בחמישה הנושאים הבאים:
(א) גודל היחידה; (ב) מי המחכיר; (ג) מי קובע את זכויות החכירה;
(ד) סכום החכירה; (ה) קרקע פנויה.

לאחר הדיונים שהיו לנו אני מציע שוועדת משנה תנסח את המלצות ותביא אותן לאישור הוועדה.

היו"ר י. הורביץ: איננו דנים עכשיו בשאלה מה כלכלי יותר או טוב יותר מבחינת משק המדינה, צורת עידוד זו או אחרת. זה לא רלוונטי. יכול להיות שהמדינה לא תוכל ללכת בדרך של עדיפויות, ותהיה סלקציה טבעית בארץ מי יכול להיות חקלאי. יכול להיות שבעוד 20 - 30 שנה לא יוכלו לעזור במימון או בסובסידיות. יכול להיות שיתגרר שצורת חיים זה מהזיקה ואחרת לא. ואולי הכל ישאר בדיוק כפי שזה היום. אינני יודע. לא על זה מדובר. יכול להיות שיתגרר שמושב גדול אינו יכול להחזיק מעמד מבחינה כלכלית, ודוקא קיבוץ גדול כן, ואולי להיפך; ואולי לא זה ולא זה, אלא חוות גדולות יחזיקו מעמד יותר. המגמה כרגע היא ההתיישבות הגובכתית.

ברצוני להגיד לח"כ חריש, נדמה לי שאתה איבדת כל חוש מידה על מה מותר להגן ועל מה אסור להגן. אני מתנגד שזרם התיישבותי יוכל להחזיק משבצת לפקדון במשך שנים. ואני מתכוון לכל צורות ההתיישבות. אי-אפשר להגן על דבר כזה, כי זה פקדון ממלכתי. בעיה זו היא אחת הדוגמאות להעדפה. צריך לקבוע קריטריונים ממלכתיים למי נותנים קרקע בחכירה. יש דוגמאות של קריטריונים פוליטיים, שיש להם מגמה ברורה ושורשית, אבל אי-אפשר להגן עליהם.

אני מוכן שנבחר ועדת משנה, ואולי היא תדון גם בשאלה השנייה שעמדה על סדר-היום, ולא הגענו לדון בה, שאלת דמי ההסכמה.

ע. הדר (הורביץ): מתנועת המושבים הודיעו לי שהם קיבלו את ההזמנה לישיבה היום רק אתמול, ולא יוכלו לבוא. צריך לדאוג שיקבלו את ההזמנה הרבה זמן מראש, או לתאם את זה אתם טלפוניית.

בעקבות הדיון שהיה כאן בהשתתפות מנהל המינהל, מ. זורע, הוקמה ועדה שדנה בעניין דמי ההסכמה, וצריכה להכין טבלה מחודשת. כדאי לקיים את הדיון כאשר הוועדה הזאת תסיים את עבודתה ותוכל להביא את הצעתה לכאן.

ס. ריין: בעניין דמי ההסכמה הקים שר החקלאות ועדה בה משתתפים נציגי התנועות המיישבות, וכדאי אולי לדחות את הדיון עד שהוועדה הזאת תוכל להביא את המסקנות שלה.

ס. י. כ. ו. מ.: ועדת משנה בהשתתפות ח"כ: גרופר, כהן וזילברברג תנסח את המסקנות ותביא אותן לאישור מליאת הוועדה.